

Riku Väitalo

Ajattelun vahvistaminen opetuksessa

Tässä pdf-tiedostossa on mukana kirjasta seuraavat näytteet:

- Sisällys
- Alkusanat
- Näytesivut

Tutustu kirjaan
verkkokaupassamme

Sisällys

Johdanto	9
Aktiviteetit ja ajatuskokeet	13
Kirjan taustalla vaikuttavat ajattelijat	17
Opettajan rooli ajattelevassa luokahuoneessa	21
Opettaja viisaana vanhempana.....	22
Opettaja tutkimusmatkailijana.....	24
Opettaja sillanrakentajana.....	25
Opettaja häirikkönä.....	27
Opettaja omana itsenään.....	30
Ajattelevan yhteisön rakentuminen	33
Keskustelun säännöt.....	34
Keskustelun vaiheet.....	35
Kyseleminen keinona opettajan toiminnassa.....	46
Ajattelun arviointi.....	50
Tavoitteena ajattelun vahvistaminen	57
Ajattelun ulottuvuudet.....	59
Kriittinen ajattelu kasvatustavoitteena.....	60
Välittävä ajattelu kasvatustavoitteena.....	63
Luova ajattelu kasvatustavoitteena.....	68
Ulottuvuuksien yhdistyminen - vahva ajattelu.....	73
Kasvatukselliset mahdollisuudet.....	75
Ajattelun taidot	85
Kysymykset.....	86
Kysymysharjoitukset.....	87
Yhdessä ajattelemista vaativat kysymykset.....	92
Perusteet.....	93
Kumpi mieluummin?.....	93
Perustepelel.....	96

Laura luottavaiset ja Eero epäileväiset.....	97
Perusteiden luokittelu.....	99
Esimerkit	100
Esimerkkejä esimerkeistä.....	100
Vastaesimerkit	101
Kumoa väite esimerkillä.....	101
Erottelu ja yhdisteleminen	102
Yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia.....	102
Yhdistellään.....	103
Syyt ja seuraukset	104
Luo syy ja seuraus.....	105
Hyvän uutisen huono seuraus.....	105
Kriteerit	107
Millä perusteella?.....	108
Kriittisen ajattelun vahvistaminen	111
Aktiviteetteja kriittiseen ajatteluun	112
Argumentin muodostaminen.....	112
Venn-diagrammit.....	116
Jatka lausetta.....	120
Onko yleistys järkevä?.....	122
Ajatuskokeita kriittiseen ajatteluun	123
Kynä.....	124
Maaginen katse.....	125
Tietoa vai ei?.....	127
Gygeen sormus.....	129
Välittävän ajattelun vahvistaminen	131
Aktiviteetteja välittävään ajatteluun	132
Välittämiskuvia.....	132
Kuuntelu.....	134
Halut ja tarpeet.....	136
Likaparadoksi.....	138
Vaatteiden osto.....	139
Säilytä tai tuhoa.....	140
Johtajuus.....	142
Kansan viisaudet.....	143

Ajatuskokeita välittävään ajatteluun.....	145
Alian tarina.....	145
Hattu.....	147
Onnellinen nainen.....	149
Mennään kylään.....	152
Pandoran lipas.....	156
Pikkumyyrän kosto.....	160
Luovan ajattelun vahvistaminen.....	163
Aktiviteetteja luovaan ajatteluun.....	165
Luovan ajattelun herättely.....	165
Luova ihminen.....	167
Jotain kaunista ja jotain rumaa.....	168
Kolme kravattia.....	169
Ajatuksia aisteilla.....	170
Ajatuskokeita luovaan ajatteluun.....	171
Yllätys Minecraftissa.....	171
Taikurin suurin taika.....	174
Tytöt ja pojat.....	176
Tytöt ja pojat 2.....	178
Skorpioni ja sammakko.....	179
Minustako sankari?.....	181
Valintoja.....	184
Kuvavirikkeitä kriittiseen, välittävään ja luovaan ajatteluun.....	187
Lähteet.....	189
Liitteet.....	191
Liite 1. Ajattelun ulottuvuudet.....	192
Liite 2. Ajattelun sanastoa ikäkausittain jaoteltuna.....	193
Liite 3. Ylen Valheenpaljastajasivuston vinkit valeutisten tunnistamiseen.....	195
Liite 4. Ajattelun työkalupakki.....	197
Liite 5. Oikeat vastaukset logiikan harjoituksiin.....	199
Liite 6. Säilytät ja tuhoa -pelin kortit.....	205
Liite 7. Lintu vai kala - monialainen oppimiskokonaisuus syrjivän kiusaamisen ehkäisyyn.....	207

JOHDANTO

Tässä kirjassa on kyse ajattelun vahvistamisesta. Mitä ajattelu oikeastaan on, ja mitä sen vahvistaminen voisi tarkoittaa? Yleensähan puhumme esimerkiksi lihasten vahvistamisesta, kun tavoittelemme näyttävämpää ulkomuotoa, nopeutta, kestävyyttä tai voimaa. Voisimme myös helposti ajatella vahvistavamme joi-takin rakenteita, vaikkapa sillan, talon tai muun rakennelman osia. Tällöin tavoittelemme kantavuutta tai kestävyyttä. Puhuttaessa ajattelun vahvistamisesta on ensin selkeytettävä, mitä ajattelulla tarkoitetaan.

Ajattelun katsotaan olevan ihmisen päässä tapahtuvaa toimintaa. Joskus tämä toiminta voi olla vapaasti virtaavaa tunnelmointia ja joskus kovaa ponnistelua jonkin ongelman ratkaisemiseksi. Molemmissa tapauksissa ajattelua pidetään yksittäisen henkilön aivotoimintana. Päähämme pulpahtavien ajatusten rakennusaineet syntyvät kuitenkin ollessamme tekemisissä toisten ajattelevien maan eläväisten kanssa. Käsissäsi oleva kirja keskittyy ajattelun liikkeeseen yhteisöllisenä ponnistuksena. Kirjassa esiteltävä pedagogiikka perustuu tutkivaa oppimista sovelta-vaan dialogiseen pedagogiikkaan, jossa ryhmän vuorovaikutus

rakentuu kriittisen, luovan ja välittävän ajattelun tavoitteellisesta vahvistamisesta. Merkittävimmin kirjan taustalla vaikuttava suuntaus on pedagoginen filosofia, jota on kehitelty kasvatustieteen, filosofian ja psykologian rajapinnassa. Pedagogisen filosofian vaikutuksia on tutkittu laajasti. Esimerkiksi englantilainen valtion rahoittama järjestö Education Endowment Foundation (EEF) on todennut sillä olevan seuraavia myönteisiä vaikutuksia oppimiseen:

- parantaa metakognitiivisia valmiuksia
- edistää oppimista myös muissa oppiaineissa
- edistää oppimisvaikeuksissa olevien oppilaiden oppimistuloksia.

Tutkimuksissa todetut yhteydet koulumenestykseen toimivat jo itsessään perusteena tutustua pedagogisen filosofian soveltamiseen omassa opetuksessa, ja tämä kirja tarjoaa siihen mahdollisuuden. Tästä huolimatta kutsun kirjassa esiteltävää opetustapaa dialogiseksi pedagogiikaksi, sillä esittelemäni lähestymistapa ei rajaudu ainoastaan filosofisiin keskusteluaiheisiin tai ajatteluntaitoihin. Pyrkimys dialogisen yhteyden herättämiseen on toimintaa läpäisevä kasvatuksellinen tavoite, jota haluan tällä valinnalla korostaa.

Väittäisin, että aikamme suurin kasvatuksellinen haaste on seuraava: demokraattisen yhteiskunnan toimivuus kulttuurisesti moninaisessa ympäristössä vaihtoehtoisten totuuksien ja vääryyden aikakaudella. Tähän haasteeseen kietoutuvat käsityksemme totuudesta, ymmärryksemme toisten elämänkatsomuksista ja kykymme löytää ratkaisuja yhteisiin ongelmiimme. Haasteeseen on vastattava monella rintamalla, mutta ensisijaisesti kysymys on

kasvatuksellisesta haasteesta. Opettajina ja vanhempina voimme ottaa haasteen vastaan tai ummistaa silmämme. Henkilökohtainen motiivini kirjoittaa tämä kirja liittyy menetelmän kasvatuksellisiin mahdollisuuksiin.

Vahvistamalla kriittistä ajattelua vastaamme vaihtoehtoisten totuuksien asettamaan haasteeseen, vahvistamalla välittävää ajattelua vastaamme kulttuurisen moninaisuuden haasteeseen ja vahvistamalla luovaa ajattelua vastaamme demokratian uusiutumismoimaan liittyvään haasteeseen. Voisi sanoa, että pään lisäksi vahvistamme myös sydäntä ja sielua. Ajattelua ei pidä luokitella pelkästään päässä tapahtuvaksi neuronien väliseksi sähkötoiminnaksi. Sydämellä ajattelu on esimerkiksi välittämistä, arvostamista, kunnioittamista ja huolehtimista eli kykyämme asettaa egomme sille kuuluvalla paikalla maailmassa. Sielullista ajattelua on luovuutta eli esimerkiksi valmiutta ajatella asioita eri näkökulmista, kykyä ehdottaa uusia ja omaperäisiä ratkaisuja sekä halukkuutta osallistua uutta luovaan toimintaan.

Ajattelu tulisikin ymmärtää meihin kokonaisvaltaisesti vaikuttavaksi ilmiöksi. Se syleilee ja rauhoittaa, joskus taas ravistelee ja ahdistaa. Välillä se kutittelee mukavasti ja toisinaan pistelee ärsyttävästi. Jotta ajattelu voisi aiheuttaa meissä näitä tuntemuksia, on sen ensisijaisesti tapahduttava kollektiivisesti eli yhdessä toisten eri tavoin ajattelevien kanssa. Näin voimme puhkaista kuplan, joka kanssamme samoin ajattelevien ja muun maailman välille pyrkii muodostumaan.

Kuvittele sammakko, joka on ikänsä elänyt kaivossa. Tämä kaivo on muodostunut sammakon todellisuudeksi. Kaivosta ulos pääseminen vaatii suuren ponnistuksen sammakolta itseltään ja lisäksi apua muilta. Samalla tavalla meidän on mahdollista ponnistaa ulos omasta rajoittuneesta todellisuudestamme,

mutta se voi tapahtua vain ponnistamalla ulos maailmaan toisten todellisuuksiin, josta voimme edelleen ponnistaa kohti yhteistä todellisuutta.

Kuinka sammakko voisi vahvistaa itseään ponnistaakseen korkeammalle? Ajattele itseäsi kuntosalilla tai lenkkipolulla ponnistelemassa kiinteämpien pakaroiden toivossa. Samalla tavalla voit ajatella itsesi ponnistelemassa kirkkaan, toiset huomioivan ja omaperäisen ajattelun toivossa. Ajattelun vahvistaminen ei kuitenkaan vertaudu täysin vaivatta muskeleihin, koska emme mitaile ajatusten terävyyttä, sydämen kokoa tai sielumme syvyyttä peilin edessä. Yhteisenä terminä näille ajattelun ulottuvuuksille voisi käyttää sivistystä, joka kattaa niin itsekasvatuksen kuin ylipäättään kulttuurin kehittymisen. Olennaista on se, että aivan samoin kuin voimme vahvistaa lihaksiamme kuntosalilla, voimme myös ponnistella vahvistaaksemme ajattelumme ulottuvuuksia.

AKTIVITEETIT JA AJATUSKOKKEET

Kirjassa esitellään sekä aktiviteetteja että ajatuskokeita. Aktiviteeteilla tarkoitetaan toiminnallisia harjoituksia ja tehtäviä, joiden avulla keskitytään tietyn ajattelun ulottuvuuden vahvistamiseen. Osa aktiviteeteista on kestoltaan lyhyitä, ja niitä voi käyttää tunnin aluksi johdatuksena aiheeseen tai tunnin päätteeksi keskustelutuokion jatkona, kun taas osaan kannattaa varata enemmän aikaa. Joitakin aktiviteeteista voi käyttää myös kotitehtävänä, esimerkiksi vanhemman kanssa toteutettavana toimintana. Ajatuskoe on lyhyt tarina tai tilanne, jonka pohjalta oppilaiden kanssa keskustellaan. Ajatuskokeisiin on lisätty valmiita kysymyksiä, joiden on tarkoitus provosoida ja herättää ajattelua. Keskustelu on luontevinta oppilaiden istuessa piirissä. Joskus keskustelu ei kuitenkaan ota tuulta siipiensä alle. Niinpä yksi tapa hyödyntää aktiviteetteja on pitää jokin niistä ”takataskussa” tällaisten tilanteiden varalle.

Aktiviteettien ja ajatuskokeiden juuret ulottuvat aina antiikin Kreikkaan ja Sokrateen torilla käymiin keskusteluihin. Erona

Sokrateen toimintatapoihin on se, että yksi henkilö ei dominoi keskustelua. Sen sijaan toiminnan keskiössä on tutkiva yhteisö, jonka toimintaperiaatteita kirjan alkupuolella avataan.

Dialogisesta pedagogiikasta on tehty lukuisia tutkimuksia, jotka ovat osoittaneet sen edistävän johdannossa lueteltujen oppimistulosten lisäksi muun maussa vuorovaikutustaitojen, empatiakyvyn ja kriittisen ajattelun kehittymistä. Nämä taidot ovat taas avainasemassa esimerkiksi rasismien vastaisessa toiminnassa, medialukutaidon kehittymisessä, kiusaamisen ja väkivallan ehkäisyssä sekä lopulta demokraattisen ja kulttuurisesti moninaisen yhteiskuntamuodon toimivuudessa. Näihin teemoihin palaan kirjassa myöhemmin.

Suuntaus on saanut osakseen myös kritiikkiä. On esitetty Piagetin viitaten, että lasten kognitiivinen kehitys ei mahdollista päättelyn taitojen harjoittelua ennen 10–12 vuoden ikää. Lisäksi on väitetty, että lapsilla ei yksinkertaisesti ole riittävästi elämänkokemusta kyetäkseen filosofiseen pohdintaan, jossa asioita pyritään tarkastelemaan abstraktilla tasolla. Ensimmäiseen kritiikkiin on vastattu vetoamalla Vygotskin tutkimuksiin oppimisen kontekstisidonnaisuudesta. Jos esimerkiksi lapsi ei osaa uida, emme totea hänen olevan kyvytön uimaan vaan viemme hänet uimahalliin harjoittelemaan. Samalla tavalla meidän ei tulisi todeta lapsen olevan kyvytön päättelyyn, ellemmme ole harjoittaneet kyseistä taitoa. Olennaisia ovatkin sopivat olosuhteet ja oikeanlainen opetus. Toinen kriittinen väite on myös kumottavissa. Elämänkokemuksemme alkaa kasaantua syntymästä lähtien, ja keskustelujen sisältö nousee lasten ja nuorten omasta kokemusmaailmasta. Filosofian rooli on tarjota välineitä näiden kysymysten yhteiseen tarkasteluun. Kirjan virikkeiden ja taustatiedon avulla voit ottaa

näitä välineitä käyttöön oman ryhmäsi kanssa opiskelematta tiettyä oppimäärää akateemisesta filosofiasta.

Dialogisen pedagogiikan soveltaminen omaan opetukseen voi olla äärimmäisen antoisaa paitsi oppilaille myös opettajalle. Parhaimmillaan yhteiset ajatteluhetket voivat tarjota portin sukupolvien väliseen dialogiin, jossa opettaja osallistuu lasten rokkeisiin ja omaperäisiin ajatuskulkuihin mutta tuo keskusteluun myös omaa elämäniisauttaan. Suurin haaste aidon dialogin syntymiselle aikuisten näkökulmasta on se, olemmeko valmiita lasten kysymyksiin. Usein saatamme sivuuttaa kysymykset huomaamattamme tai mielestämme tärkeämpien asioiden vuoksi. Voi olla myös niin, ettemme ole valmiita tarttumaan avoimiin kysymyksiin, koska tunnemme itsemme epävarmoiksi. Emme ole välttämättä tulleet miettineeksi lasten kysymysten aihepiiriä, ja olisi noloa myöntää tietämättömyytemme. Jotta voisimme aikuisina ymmärtää kysymysten merkityksen lapselle, tulisi meidän löytää sisäinen lapsemme. Tällä en tarkoita lapsellisuutta vaan pikemminkin lapsenomaista avomielistä lähestymistapaa, jossa yritämme irtautua omaksumistamme ennakoasenteista ja katsoa maailmaa tuorein silmin.

Aktiviteetit ja ajatuskokeet saattavat ensisilmäyksellä vaikuttaa hassuilta tai juuri lapsellisilta. Leikillisyyden puolustukseksi voisin sanoa, että yleensä paljastamme enemmän itsestämme leikissä kuin vakavassa keskustelussa. Leikkiin liittyy myös mielikuviitus. Ihmiset oppivat asioita kokeilemalla, ja leikki on turvallinen keino kokeilla uusia tapoja ajatella. Vaikka aiheita voisi kutsua vakaviksi tai tärkeiksi, on niiden käsittelyyn siksi haettava tiettyä leikillisyyttä.

Opettajan tärkein työkalu keskusteluiden ohjaamisessa ovat tilanteeseen sopivat kysymykset. Kirjan alkuosassa on taulukot kriittistä, välittävää ja luovaa ajattelua herätteleville kysymyksille (ks. s. 48–49). Näitä kysymyksiä voi painaa mieleen ja käyttää sopivassa kohdassa. Tutustuessasi kysymyksiin koko ajatus keskusteluiden ohjaamisesta saattaa tuntua sinusta ylivoimaisen vaikealta. Kysymysten määrää ei kuitenkaan kannata säikähtää, vaan lähde rohkeasti kokeilemaan toimintaa oppilaiden kanssa. Kirjan ajatuskokeisiin on lisätty valmiita hieman provosoivia kysymyksiä, jotta pääsette keskustelussa alkuun. Opettajan on hyvä tutustua myös näihin kysymyksiin ennen niiden esittelemistä oppilaille. Lisäksi oppilaille tulisi antaa mahdollisuus esittää omia kysymyksiään ajatuskokeista. Tässä auttaa tutustumisen keskustelun vaiheisiin.

PERUSTEIDEN LUOKITTELU

Ikäryhmä	10 v–
Tavoite	Ohjata oppilasta tunnistamaan ja arvioimaan väitteitä ja niiden perusteita
Valmistelut	Kirjoita perusteiden kategoriat valmiiksi kaikkien nähtäville

Perusteita voidaan tarkastella jaottelemalla niitä eri kategorioihin. Yksi mahdollinen jaottelu on seuraava:

- Muisti: Luottamus omaan muistiin. Oma perehtyminen aiheeseen on todiste.
  - Todistus: Luottamus ulkopuoliseen lähteeseen. Jonkun kertomus on todiste.
  - Kokemus: Luottamus omaan kokemukseen. Jokin koettu tapahtuma on todiste.
  - Loogisuus: Luottamus asian loogiseen välttämättömyyteen. Asia voidaan johtaa päättelöllä.
1. Pyydä oppilaita kirjoittamaan 1–3 asiaa, jotka he tietävät. Jokaiseen asiaan heidän tulee lisätä mahdollisimman hyvä peruste.
  2. Anna oppilaiden jakaa tuotoksensa parin kanssa.
  3. Esittele perusteiden luokittelu koko ryhmälle. Tarkastelkaa, mihin kategoriaan heidän perusteensa kuuluvat.

Aktiviteetteja välittävään ajatteluun

VÄLITTÄMISKUVIA

Ikäryhmä	7 v–
Tavoite	Tutustua välittämisen käsitteeseen ja tarkastella välittämisen eri merkityksiä
Valmistelut	Maalaukseen tai piirtämiseen tarvittavat välineet

Tämän aktiviteetin olen saanut Elise Liikalalta, joka työskentelee lasten ja nuorten taidelähtöisen filosofian parissa.

Piirtäkää tai maalatkaa kuvia, joissa näkyy välittäminen. Tehtävänanto on hyvä pitää mahdollisimman vapaana, jotta erilaiset ideat pääsevät esille.

Katselkaa valmiita kuvianne, keskustelkaa niistä ja kiinnittäkää kuvat luokan seinälle tai käytävälle. Kuvien tarkastelun ja keskustelun tukena voi käyttää esimerkiksi seuraavia kysymyksiä:

- Mitä kuvassa on tai mitä siinä tapahtuu?
- Miten välittäminen näkyy kuvassa?
- Onko kuvassa selkeästi joku, joka osoittaa välittämistä, ja joku tai jokin, joka on välittämisen kohteena?
- Miltä kuvan hahmoista tuntuu?
- Oletko joskus kokenut vastaavanlaisen tilanteen?
- Voisiko tällainen tilanne tapahtua koululuokassa, kotona, harrastuksissa tai jossain muualla?